

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидаткиња: мр Данијела Радовић

Тема: МЕЃУЈЕЗИЧКИ УТИЦАЈИ У ПРОЦЕСУ УСВАЈАЊА ТРЕЋЕГ ЈЕЗИКА

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<ol style="list-style-type: none"> Датум и орган који је именовео комисију Наставно-научно веће Филозофског факултета на седници одржаној 15. јула 2014. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: <ol style="list-style-type: none"> др Вера Васић, ред. проф. у пензији; менторка; уже научна област: Српски језик и лингвистика; (2001); Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду др Лајош Генц, ред. проф. у пензији, коментор; уже научна област: Психологија; (1992); Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду др Јасмина Коцопељић, ванр. проф.; уже научна област: Психологија; (2014); Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, председница комисије др Радмила Бодрич, доценткиња; уже научна област: Енглески језик и лингвистика (2012); Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, чланица
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<ol style="list-style-type: none"> Име, име једног родитеља, презиме: Данијела Добри Радовић (рођена Станојевић) Датум рођења, општина, држава: 8. септембра 1975; Врање, Република Србија Назив факултета, назив студијског програма дипломских академских студија – мастер и стечени стручни назив: - Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија: - Назив факултета, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду наслов магистарске тезе: <i>Међујезичке способности на фонемском и лексичком нивоу једнојезичне и двојезичне деце у процесу учења другог/трећег језика</i> датум одбране: 1. априла 2009. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: лингвистика
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ: <i>Међујезички утицаји у процесу усвајања трећег језика</i>
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ: Навести кратак садржај са назнаком броја страна, поглавља, слика, шема, графикона и сл.
Кључна документацијска информација/ Key word documentation (10 непагинираних страница). Сажетак (1-2); Abstract (3-4); 1. УВОД. 1.1. Истраживања тројезичности (5-16); 2. ВИШЕЈЕЗИЧНОСТ: КОНЦЕПТ И ДЕФИНИЦИЈЕ. 2.1. Разлике између усвајања два и три језика; 2.2. Стварање исказа; 2.3.

Метајезичка свест; 2.4. Прагматичка компетенција и мултикомпетенција (17-34); 3. ТРОЈЕЗИЧНОСТ – ПРВИ, ДРУГИ И ТРЕЋИ ЈЕЗИК. 3.1. Типови тројезичности; 3.2. Модели тројезичности (35-41); 4. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА. 4.1. Предмет истраживања; 4.2. Циљ; 4.3. Хипотезе. 4.4. Инструменти; 4.4.1. Упитник; 4.4.2. Прва група питања – Лична идентификација са језицима; 4.4.3. Друга група питања – Међујезички утицаји; 4.4.4. Полуструктурирани интервју; 4.5. Узорак; 4.5.1. Двојезични студенти и студенткиње I године Филозофског факултета у Новом Саду; 4.5.2. Тројезичне алумнистичке Филозофског факултета у Новом Саду (42-70); 5. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР. 5.1. Динамички модел тројезичности; 5.2. Фактори који утичу на усвајање трећег језика; 5.2.1. Утицај двојезичности на успешност учења трећег језика; 5.2.2. Ефекти двојезичности на успешност у специфичним аспектима трећег језика; 5.2.3. Улога писмености на два језика у процесу усвајања трећег језика (71-87); 6. ПРИКАЗ И АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА. 6.1. Приказ и анализа резултата прикупљених упитником; 6.2. Анализа животних прича; 6.2.1. Тања (1970), Ђурђево; 6.2.2. Габријела (1970), Штандштад, Швајцарска (88-156); 7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА И ПРЕПОРУКЕ (157-163); 8. ЛИТЕРАТУРА (164-180); 9. ПРИЛОЗИ. 9.1. Биограм и транскрипт усмене историје – Тања (1970, Ђурђево); 9.2. Биограм и транскрипт усмене историје – Габријела (1970, Штандштад); 9.3. Упитник; 9.4. Полуструктурирани интервју; 9.5. Укупни подаци на основу литературе о дво- и тројезичним истраживањима (2000-2012. године) (181-258)Графикона: 16; табела: 10; слика: 3. библиографских референци: 199.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У уводном поглављу мр Данијела Радовић предочава на појмовној и термилошкој разини сличности односно разлике између двојезичности и вишејезичности, усвајања и употребе другог језика односно других језика, те укратко приказује историју истраживања двојезичности и вишејезичности у језичком и етно-културном контексту Војводине, након чега, на основу релевантне литературе издваја теоријско-методолошка питања у истраживањима тројезичности. Из образовне и психолингвистичке перспективе истражују се ВРСТЕ ТРОЈЕЗИЧНОСТИ на основу параметара узраста, типа и броја језика, редоследа усвајања, процене вишејезичног говорника о познавању језика, и других; МОДЕЛИ ТРОЈЕЗИЧНОСТИ: модел улоге и функције (Williams, Hammarberg 1998), модел усвајања страног језика (Groseva 2000), фактор модел (Hufeisen 2003), модел вишејезичног процесуирања (Meißner 2003), социолингвистички еколошки модел вишејезичности (Arónin, Ó Laoire 2003), динамички модел вишејезичности (Herdina, Jessner 2002); ПРЕДНОСТИ КОЈЕ ДВОЈЕЗИЧНИ ГОВОРНИЦИ ИМАЈУ У ОДНОСУ НА ЈЕДНОЈЕЗИЧНЕ У ПРОЦЕСУ УСВАЈАЊА НОВОГ, ДОДАТНОГ ЈЕЗИКА (Bild, Swain 1989, Cenoz 2003; Cenoz, Hoffmann 2003); ПРОИЗВОДЊА ИСКАЗА ВИШЕЈЕЗИЧНИХ ГОВОРНИКА (Burteisen 2001); ЕФЕКТИ ДВОЈЕЗИЧНОСТИ НА УСПЕШНОСТ А ТРЕЋЕМ ЈЕЗИКУ (Cenoz 1997; Lasagabaster 2000; Jaspaert, Lemmens 1990; Gibson, Hufeisen, Libben 2001; Klein 1995; Sanz 2000; Muñoz 2000; Enomoto 1994); МЕЂУЈЕЗИЧКИ УТИЦАЈИ У ТРОЈЕЗИЧНОЈ СИТУАЦИЈИ (Cenoz 2001; Hammarberg 2001; Ringbom 2001; Kellerman 1983; Cenoz 1997; Williams, Hammarberg 1998; De Angelis, Selinker 2001); ПРАГМАТИЧКИ АСПЕКТИ УПОТРЕБЕ ТРИ ЈЕЗИКА (Hoffmann and Stavans 2007; Dewaele 2001; Jordá 2003); ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА НИВО КОМПЕТЕНТНОСТИ НА СВАКОМ ОД УСВОЈЕНИХ ЈЕЗИКА (Williams, Hammarberg 1998; Ringbom 1987).

У првом делу другог поглавља (*Вишејезичност: концепт и дефиниције*) мр Данијела Радовић критички разматра ставове у релевантној литератури, указујући на параметре на основу којих се концептуализује и дефинише вишејезичност (квантитативно одређење на основу броја усвојених језика; квалитативно на основу значаја знања и употребе више језика за појединца и за заједницу; односа између начина усвајања језика у случају једнојезичних и вишејезичних говорника; сличности односно разлике између дво- и тројезичности у погледу начина усвајања и употребе језика; односа између усвајања другог или трећег језика у непосредном окружењу и усвајања страног језика у току школовања или ваннаставних активности, што примерује и усвајањем енглеског језика од стране двојезичних говорника у војвођанској средини са језиком националне мањине као првим, матерњим, српским као другим и енглеским као трећим језиком односно усвајањем енглеског или неког другог страног језика од стране изворних говорника већинског језика (српски)). Ауторка посебну пажњу посвећује критичком приказу литературе која се бави утицајем вишејезичности на когнитивни развој говорника на раном узрасту, питањима интерференције, питањима о типу језичке компетенције једнојезичних и вишејезичних говорника, прихватајући при том став да се монокомпетентност разликује од мултикомпетентности не само по обиму – броју језика, већ и по карактеру јер мултикомпетентни говорници – бикомпетентни и

трикомпетентни – имају другачије знање о језикцима којима се користе од оног које имају монокомпетентни говорници о свом језику. Ауторка стога и прихвата став Заједничког европског оквира за језике да вишејезичност подразумева различите нивое знања неколико језика и искуства у неколико култура.

Прихватајући ставове Хофмана (Hoffmann 2001) ауторка изводи да се тројезична компетенције састоји од лингвистичких аспеката три језичка система, прагматичких компонената, социолингвистичких и дискурсних стратегија коју тројезични говорници примењују у различитим језичким окружењима, укључујући и способност избора на који начин ће језички деловати у једно-, дво- или вишејезичном контексту на основу чега се прелажење са једног језика на други, ма колико било компликовано, може одредити као још једна комуникативна стратегија коју примењују вишејезични говорници. Ова стратегија омогућава вишејезичним говорницима да одговарају на језичке потребе својих саговорника, односно да им се језички прилагођавају, што је последица високе метајезичке свести и језичке компетенције. Управо су ови ставови подстакли мр Данијелу Радовић да истражи како вишејезични говорници процењују своју компетентност.

У другом делу другог поглавља („Разлике између усвајања два и три језика“) ауторка прихвата ставове оних истраживача који разликују усвајање симултано или сукцесивно усвајање другог језика од сукцесивног, изразито ретко симултаног, усвајања више језика, будући да научени други језик утиче на начин учења трећег и наредних језика (Cenoz 2001; Herdina, Jessner 2002). Код симултане дво- и тројезичности, како ауторка на основу релевантне литературе наводи, први искази се појављује касније него код једнојезичне деце, док се код адитивне тројезичности трећи језик усваја брже од претходна два, а способност разликовања три кода подразумева поседовање специфичних способности и различитих компензаторних стратегија и већу сензитивност у домену прагматичке компетенције.

Премда се као основна разлика између дво- и тројезичности одређује према броју језика, ауторка истиче да трјезичност подразумева и значајну језичку комплексност због познавања различитих језичких система и начина њихове интеракције, те у наредном делу другог поглавља разматра на основу досадашњих истраживања како тројезични говорници стварају језички исказ. Како ауторка наводи неки истраживачи (Paradis 1985; Perelman 1989) сматрају да се код једнојезичних говорника концептуални ниво ослања само на један лингвистички систем те је стварање исказа у потпуности аутоматизовано; наспрот томе, код двојезичних говорника ментални концепт може се енкодирати кроз два језичка система, те је процес мање аутоматизован, односно вишејезични говорници имају јединствен концептуални ниво који се на семантичко-лексичком дели, при чему су везе међу језицима јаке што изазива интерференцију. Ауторка затим представља три модела производње исказа код дво- и вишејезичних говорника: Де Ботов модел двојезичне производње исказа који се ослања на Левелтов модел једнојезичне производње исказа (De Bot 2004a), Гринов модел инхибиторне контроле говора код двојезичних говорника – модел селекције и активације (Green 1986) и Грожанов двојезични модел (Grosjean 1999). Примењујући Грожанов модел на тројезичне говорнике, ауторка показује да тројезични говорници у зависности од тога којим језиком или којим језицима говоре њихови саговорници могу – прилагођавајући се језичкој компетенцији саговорника, ситуацији, теми и циљу комуникације – бирати три једнојезична начина за сва три језика (А, В или С), три двојезичне комбинације (А + В, А + С или В + С) и једну тројезичну када користе сва три језика (А + В + С); издвојене комбинације послужиле се ауторки у формулисању питања у упитнику коришћеном у истраживању.

У трећем одељку другог поглавља ауторка критички разматра досадашњу литературу о тзв. метајезичку свест, која се дефинише као подгрупа метакогниције и представља активности које рефлектују језик и његову употребу, као и способност да се свесно контролишу и планирају методе лингвистичког процесуирања у разумевању и производњи исказа (Wojtowicz 2006, Bialystok 1991; Hoffmann 2001; Krashen 2002). У динамичком моделу вишејезичности надгледање и контрола језичке продукције је комплексније и обимније због бројнијег језичког репертоара а њихове основне функције су активација језика, смњење броја грешака, исправљање неспоразума, развој и примена конверзационих стратегија, као и препознавање и елиминација трансфера из језика на којима се не води конверзација и попуњавају лексичке празнине (Herdin, Jessner 2002). Важност критичког приказа истраживања метајезичке свести показује се и у томе што је ауторка у упитник укључила и питања којима се она може проверавати. Исто тако и четврти део другог поглавља („Прагматичка компетенција и мултикомпетенција“) послужио је ауторки у формулисању питања у упитнику, будући да новија истраживања указују на то да је код двојезичних говорника виши ступањ

прагматичке компетентности – компетенције у преношењу и разумевању комуникативне намере заједно са њеном језичком формом – и ниво метапрагматичке свести (Safont Jordà 2003).

У уводном делу трећег поглавља, под насловом *Тројезичност – први, други и трећи језик*, мр Данијела Радовић представља концептуализацију и термилошка решења у релевантној литератури, да би након тога у одељку „Типови тројезичности“ представља типологије тројезичности које су на основу спроведених истраживања поставили Меланија Микеш (Mikeš 1998), Кеноз (Cenoz 2000) и Хофман (Hoffmann 2001). У наредном одељку „Модели тројезичности“ предочава следеће моделе: модел функционалних улога [Role-function Model] (Williams, Hammarberg 1998), модел усвајања страног језика [The Foreign Language Acquisition Model] (Groseva 2000), модел фактора [Factor Model] (Hufeisen 2003), модел вишејезичног процесуирања [Multilingual Processing Model] (Meißner 2004) и социолингвистички еколошки модел мултилингвалности [The sociolinguistic Ecological Model of Multilinguality] (Aronin, O Laoire 2003). Ово поглавље у целини представља уводни део наредног где докторанткиња представља методологију властитог истраживања.

Ставовe према властитој дво- и тројезичности докторанткиња је проверавала с циљем да утврди да ли се, у којој мери и на који начин одвијају међујезички утицаји у процесу учења трећег језика на корпусу емпиријских података прикупљених помоћу упитника (100 испитаника – студенти прве године Филозофског факултета у Новом Саду) и полуструктурираног интервјуа (две испитанице). Кандидаткиња поставља четири хипотезе: 1: Без обзира на типолошке карактеристике језика, двојезичност ефикасно утиче на усвајање трећег језика; 2. Сличности између другог и трећег језика чине да други језик има већи утицај на процес учења трећег језика од првог уколико је компетенција на високом нивоу, а изложеност другом језику честа и дуготрајна; 3. Трансфер језичких јединица је ређи у формалним него у неформалним ситуацијама; 4. Комуникативна стратегија која се најчешће користи у процесу производње исказа на трећем језику је прављење хибридних варијанти. Упитник садржи укупно 41 питање, условно подељених у две групе: питања о матерњем, другом и трећем језику, и питања о међујезичким утицајима између сва три језика. Прва група питања односи се на личну идентификацију са матерњим, другим и трећим језиком, критеријима за њихово одређивање и процену компетентности, затим на начин и редослед усвајања те на изложеност датим језицима и њихову употребу. Како се под међујезичким утицајима подразумевају феномени као што су кодно прекопчавање, трансфер, интерференција, избегавање, позајмљивање и губљење језика, у другој групи питања наша су између осталих и питања о томе да ли говорник кад говори трећим језиком примењује граматичка правила из матерњег или другог језика, да ли позајмљује речи из матерњег језика или другог језика, да ли према оцени говорника постоји разлика између активације матерњег и другог језика у формалним и неформалним ситуацијама, питања о феномену мешања језика и учесталости такве стратегије, о приступу језицима – да ли их говорници анализирају и упоређују и по чему се у том погледу разликују од једнојезичних говорника који уче страни језик у институционализованим облицима наставе. Имајући у виду претпоставку да су двојезични студенти метајезички свесни у упитнику су била питања о стратегијама које се користе у процесима стварања исказа на трећем језику, те о перцепцији сличности/разлика међу језицима којима говоре и утицају првог и другог језика на трећи. Питања из упитника, унеколико модификована и проширена, чинила су основу и за полуструктуриране интервјуе са двома филолошки образованим испитаницима с језиком националне мањине као матерњим.

У оквиру четвртог поглавља дати су и детаљни квантификативни подаци о узорку испитаника: у групи испитаника којима је мађарски J1 најбројнија је комбинација са српским као J2 и енглеским као J3 (33), са немачким као J3 (9); испитаници са српским као J1 комбинацију са језиком националне мањине као J2 остварују у веома малом броју (3 са мађарским, 2 са румунским, 1 са словачким); 14 испитаника са словачким као J1 остварују комбинацију са српским као J2, а само у једном случају као J3, српски као J2 јавља се код свих испитаника којима је J1 румунски, русински или украјински.

У петом поглављу, под насловом *Теоријско-методолошки оквир*, мр Данијела Радовић критички разматра динамички модел тројезичности (Freeman 1997; Herdina, Jessner 2002; De Bot et al. 2007) те истиче да резултати истраживања које је спровела на узорку од 100 студената потврђују динамичност вишејезичних система који се стално проширују, унапређују, упоређују или модификују под утицајем мотивације, изложености језику и комуникативним потребама, што омогућава да тројезични говорници у различитим ситуацијама активирају J1 или J2 или и J1 и J2

како би поспешили комуникацију на J3. Ауторка такође истиче да је неусаглашеност одговора испитаних студената о процени компетентности на усвојеним језицима у складу са тврдњама других аутора да су вишејезични системи хаотични и осетљиви на спољашње услове као и на повратне информације саговорника. У наредном одељку петог поглавља ауторка даје критички приказ релевантних теорија о факторима који утичу на усвајање трећег језика (Ringbom 1987; Williams, Hammarberg 1998; Cenoz 2000; Hammarberg 2001; Ecke 2004; De Bot 2004; Jessner 2006), да би затим размотрила питања о утицају двојезичности на успешност учења трећег језика, ефектима двојезичности на успешност у специфичним аспектима трећег језика и улози писмености на два језика у процесу усвајања трећег језика. Бројност и значај фактора који утичу на усвајање трећег језика директно су утицали на критерије за избор узорка и карактер питања у упитнику на основу којих је ауторка спровела анкетирање 100 студената.

У шестом поглављу (*Приказ и анализа резултата*) мр Данијела Радовић предочава резултате истраживања узорка од 100 студената прикупљених упитником и узорка од два полуструктурирана интервјуа. Квалитативна анализа првог узорка допуњена је квантитативном, представљеном и на графиконима. На основу добивених података ауторка закључује да под матерњим језиком испитаници из узорка студената подразумевају првонаучени језик (97%) и језик који најчешће користе (60%), а да 57% за одређење матерњег језика користе оба критерија. Компетентност на матерњем језику највећом је оценило 77% испитаника, док је 56% одговорило да су подједнако компетентни на J1 и J2, што би значило да су балансирано двојезичности. Кандидаткиња ове одговоре објашњава, с једне стране, тиме што је највећом броју испитаника J2 један од језика који се говори на територији Војводине, те су услови за његово усвајање повољни, а с друге, тиме што типолошке сличности међу језицима, у овом истраживању међу словенским (словачки, русински као J1 и српски као J2), односно недовољна метајезичка свест представљају додатну препреку у раздвајању језичких система и сагледавању једног система у целини. Испитаници из првог узорка су према добивеним подацима у 70% случајева усвајали J1 и J2 симултано, а у 30% консекутивно, док је усвајање J3 следило после J1 и J2; 73% испитаника су прва два језика усвајали у породици, 17% у школи, а 10% уз помоћ пријатеља и медија. Доминацију у учесталости употребе има матерњи језик (83%).

Релевантни подаци из овог истраживања тичу се процене компетентности у J3: 67% испитаника сматра да највеће тешкоће има у изражавању на J3 који најчешће уче у школи или на организованим курсевима страних језика; 59% сматра да J3 говори са грешкама, 14% да га говори добро, 26% да га говори веома добро, да чита и пише на њему. Ауторка истиче да постоје разлике у оцењивању знања трећег језика између студената којима су матерњи језик и J3 из исте језичке породице и оних код којих то није случај: 17% испитаника оценило је познавање J3 када су оба језика, J1 и J3, индоевропска, а 9% испитаника којима је матерњи језик мађарски.

Према речима ауторке истраживање је делимично потврдило хипотезу да двојезичност, без обзира на типолошке карактеристике језика, ефикасно утиче на усвајање J3: 53% испитаника, и оних код којих су сва три језика из индоевропске породице и оних којима је један, најчешће матерњи, из угрофинске, сматра да познавање два језика помаже у учењу трећег, а 43% испитаника сматра да не утиче позитивно; типолошке сличности 87% испитаника вреднује као олакшавајући чинилац у учењу J3, а 13% као отежавајући. Ставови о томе који језик, J1 или J2, има већи утицај у процесу учења J3 могу се, према мишљењу ауторке, довести у везу са наставним језиком у основној и средњој школи и учесталости употребе. Испитаници (25) који су наставу пратили на матерњем језику из индоевропске породице, у већини случајева из словенски, а у знатно мањем броју романски, имали су, према резултатима истраживања, подељено мишљење о утицају матерњег језика на усвајање J3: 52% испитаника, како ауторка наводи, сматрало је да је утицај матерњег језика на J3 јачи од утицаја J2, а 48% да није. Испитаници (42) којима је матерњи језик мађарски и који су се школовали на мађарском језику у 67% случајева сматрали су да утицај матерњег језика јачи од утицаја J2 у процесу учења J3, а у 33% да није. У вези са питањима о упоређивању J1, J2 и J3 ауторка износи следеће податке: 19% испитаника не упоређује лексику из сва три језика, 52% то чини ретко, 29% често, док граматичка правила често упоређује 36% испитаника, ретко 46% и 18% никада, што тумачи непознавањем технике контрастирања и упоређивања језичких система. Квантификативни подаци дозвољавају да се претпостави да неки испитаници ипак имају веома развијене метакогнитивне способности и висок ниво метајезичке свести. Према добивеним подацима, који су у складу са истраживањима других аутора (Ivir-Ashworth 2006; Hoffmann 2001; Hoffmann, Stavans 2007) 70% испитаника не меша језике, из чега следи, с обзиром на то како је

узорак форматиран, да типолошке карактеристике не утичу на мешање језика већ ниво познавање језика и фреквентност употребе.

Истраживање није потврдило хипотезу да је J2 утицијани од J1 у процесу учења J3 уколико је компетенција висока а изложеност J2 честа и дуготрајна, што се према ауторки може објаснити такозваним фактором другог језика по којем се сви нематарњи језици, у овом истраживању J2 и J3, групишу у менталном простору насупрот J1, што потврђују следећи подаци: непознати глагол преузима из J1 у 54% испитаника, а 48% из J2, непознате именице 53% из J1, а 49% из J2. У истраживању су се међутим уочиле разлике између испитаника којима је матерњи језик из индоевропске групе и оних којима је матерњи језик мађарски: испитаници из прве групе чешће перципирају J2 када се замењују придеви (62%), именице (62%) и глаголи (64%). Чешћи трансфер J2 у процесу учења J3 статистички се значајно разликује од трансфера из J1 када се ради о трансферу глагола ($p=,01139$). Значајним доприносом истраживања мр Данијеле Радовић другим истраживањима могу се сматрати следећи подаци: испитаници којима је матерњи језик мађарски типолошки различит од J2 и J3 за извор трансфера имају знатно чешће J1 него J2 (у случају трансфера придева и глагола јављају се статистички значајне разлике ($p=,02231$; $p=,00363$)), што ауторка објашњава тиме да свакодневна употреба J1 у јавној и приватној сфери обезбеђује његову доминантност над J2, као и тиме што су ови испитаници стекли стратегије у процесу усвајања J2. У истраживању је потврђена хипотеза да је трансфер језичкиј јединица нижи у формалним него у неформалним ситуацијама. У истраживању није потврђена хипотеза да се комуникативна стратегија прављења хибридних варијанти најчешће користи у процесу производње исказа на J3, што се на досада предоченим подацима из истраживања и могло очекивати.

У другом одељку шестог поглавља („Анализа животних прича“) ауторка даје податке из два полуструктурирана интервјуа са две тројезичне особе. Ови подаци допуњују и на изванредан начин и објашњавају податке добивене анкетањем помоћу упитника и тиме значајно доприносе спроведеном истраживању. Методолошки приступ је уједначен: након наведеног питања и дела одговора на њега ауторка коментарише одговор и добивене податке упоређује са подацима из литературе.

У првом делу седмог поглавља (*Закључна разматрања и препорука*) мр Данијела Радовић сажето, али и уз додатне коментаре, предочава резултате спроведеног истраживања. У другом делу износи препоруке у вези са усвајањем J2 и J3. Прва препорука, образложена постојећом језичком ситуацијом у Војводини, тиче се увођења наставе језика националних мањина као J2 за ученике са српским као J1 и језиком наставног процеса, као и организовањем двојезичне наставе, са различитим комбинацијама језика. Друга препорука тиче се подучавања J3, за које треба креирати различите програме, узимајући у обзир претходно научене или усвојене језике, ниво знања који би требало да се постигне, узраст на којем ће се подучавање започети, али и типолошке сличности односно разлике међу језицима заступљеним у образовању. Креирањем посебних курикулума, према мишљењу ауторке, за оне који знају различите језике или имају различите нивое знања помогло би у успешнијем учењу наредног страног језика. Исто тако, потребно је креирати посебне програме и уџбенике страног језика за двојезичне ученике, који би требало да садрже и посебне податке о типолошким сличностима и разликама између усвојених J1 и J2 и J3 као језика који се учи, при чему би на програмима обуке за наставнике посебну пажњу требало посветити специфичним метајезичким и когнитивним способностима и потребама ученика, као и специфичним карактеристикама вишејезичног и вишекултурног окружења.

Списак цитиране литературе обухвата 199 релевантне јединице.

Међу 5 прилога прикључених дисертацији издвајамо у овом прегледу пети прилог „Укупни подаци на основу литературе о дво- и тројезичним истраживањима (2000-2012. године)“ обухвата податке из 42 извора за који су дати следећи подаци: име и презиме аутора, година издања, наслов рада; опис корпуса (број испитаника); језици обухваћени истраживањем; сажет приказ основних резултата; циљ истраживања; критичка оцена ограничења истраживања.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Таксативно навести називе радова, где и када су објављени. Прво навести најмање један рад објављен или прихваћен за објављивање у часопису са ISI листе односно са листе министарства

надлежног за науку када су у питању друштвено-хуманистичке науке или радове који могу заменити овај услов до 01. јануара 2012. године. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду о томе.

Stanojević, Danijela (2009). *Acquiring English As A Second Language In Kindergarten*. U P. Vlahović, R. Bugarski, V. Vasić (Ur.) *Višejezični svet Melanije Mikeš*. Zbornik u čast Melaniji Mikeš. Novi Sad. Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu i Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije. (169-179). M44

Stanojević, Danijela (2010). *Teorijsko metodološka pitanja razvoja jezičkih sposobnosti dvojezične i višejezične dece*. Mala pedagoška biblioteka 5. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine. M42

Mikeš, Melanija, Danijela Stanojević et al. (2008). *Mali jezikoslovci su krenuli u školu: priručnik za srpski kao nematernji jezik za prvi i drugi razred osnovne škole primenom komunikativno-iskustvene metode*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine.

Stanojević, Danijela (2011). Phonological awareness and awareness of words among mono and bilingual children in the process of acquiring second and third language. *Revista Irregular F/ Numarul 7/ Volumul II/Romania* (106-122). Available at [Revista Irregular F/ Numarul 7/ Volumul II/ 2011](#)

Stanojević, Danijela i Anamarija Viček (2008). *Inkluzija – Teoretski uvod u inkluzivni pristup. U Inkluzivna škola u multikulturalnoj zajednici*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine i Fond za otvoreno društvo. (51-58). M45

Aleksandrović, Marija, Savić, Svenka i Danijela Stanojević (2011). *Lična imena i prezimena romskih učenika srednje škole u Vojvodini: 2007-2008. školska godina*. U Stanojević, Savić (Ur.) *Iz riznice multijezičke Vojvodine. Istraživanja ličnih imena, nadimaka i prezimena u nacionalnim zajednicama Vojvodine*. Zbornik 7. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine. M45

Stanojević, Danijela i Svenka Savić (Ur.) (2011). *Iz riznice multijezičke Vojvodine. Istraživanja ličnih imena, nadimaka i prezimena u nacionalnim zajednicama Vojvodine*. Zbornik 7. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine. M49

Lađević, Milica, Stanojević, Danijela i Ivana Janjić (2011). *Dinamika najpopularnijih imena u Novom Sadu tokom pedeset godina*. U Ružić, Pavlović (urednici) *Leksikologija, onomastika, sintaksa : zbornik u čast Gordani Vuković*, Novi Sad, Filozofski fakultet. M44

Stanojević, Danijela i Svenka Savić (Ur.) (2012). *Iz riznice multijezičke Vojvodine. Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini*. Zbornik 8. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine. M49

Aleksandrović Marija, Savić, Svenka i Danijela Stanojević (2012). *Pozdravljanje i oslovljavanje u romskom jeziku*. U Stanojević, Savić (Ur.) *Iz riznice multijezičke Vojvodine. Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini*. Zbornik 8. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine. M45

Savić, Svenka i Danijela Stanojević (2012). *Oslovljavanje i pozdravljanje u srpskom jeziku: pregled istraživanja (1979-2011)*. U Stanojević, Savić (Ur.) *Iz riznice multijezičke Vojvodine. Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini*. Zbornik 8. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine. M45

Stanojević, Danijela i Svenka Savić (2014). *Primena programa za usvajanje engleskog jezika na predškolskom nivou*. U Grujić, (Ur.) *Kompetencije vaspitača za društvo znanja*. (Tematski zbornik sa Međunarodne naučno-stručne konferencije Metodčki dani 2013.). Kikinda: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača. M45

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА
Закључци односно резултати спроведеног истраживања о међујезичким утицајима у усвајању трећег језика вишеструко су важни и корисни. Проверене су хипотезе о утицају двојезичности на усвајање трећег језика, о томе да ли сличности између J2 и J3 омогућавају да J2 има већи утицај на процес учења J3 него J1, зависност трансфера језичких јединица од типа комуникативне ситуације, те хипотеза да у процесу производње исказа на J3 примењује стратегија стварања хибридних варијанти. Будући да су добивени подаци сагледани из социолингвистичке перспективе – статус матерњег језика испитаника у окружењу, односа између J1 као мањинског и J2 као већинског за велики број испитаника у датом језичком окружењу, из психолингвистичке перспективе – властита процена компетентности на J1, J2 и J3, процењивање метајезичке свести вишејезичних говорника, те с обзиром на типолошке карактеристике језика, резултати истраживања су значајни како за теоријски приступ феномену вишејезичности, тако и за педагошку праксу.
VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА
Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.
Прикази и тумачење резултата су детаљни и свеобухватни, у складу са релевантном литературом, а квантитивни подаци приказани помоћу дијаграма. Статистичка обрада података рађена је у статистичком пакету Статистика 12, а за процену значајности разлика на основу учесталости кориштен је Ни-квадрат тест.
IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање:
1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме? Дисертација је написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме.
2. Да ли дисертација садржи све битне елементе? Дисертација садржи све битне елементе (уп. одговор под IV)
3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци: - истраживање о усвајању трећег језика методом упитника (30 питања; 100 испитаника) и полуструктурираног интервјуа (51 питање; две испитанице) до сада није рађено на нашем језичком простору; - истраживање је урађено у складу са релевантним теоријама и ставовима о вишејезичности у социолингвистици, психолингвистици и примењеној лингвистици; - резултати истраживања сагледавани су и са педагошког аспекта и на основу тога су формулисале препоруке за креирање посебних програма за усвајање трећег језика.
4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања Дисертација нема недостатака који би утицали на резултате истраживања.
X ПРЕДЛОГ:
На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:
- да се докторска дисертација прихвати, а кандидаткињи мр Данијели Радовић одобри одбрана.

Нови Сад, 26. августа 2014.

др Вера Васић, ред. проф. у пензији; менторка

др Лајош Генц, ред. проф. у пензији, коментор

др Јасмина Коцопелић, ванр. проф.

др Радмила Бодрич, доценткиња